

a frissen végzett fiatal színészek sorsa stb. Számomra ezek a kötet legizgalmasabb írásai, jobban megismerem belőlük Faragó Árpádot az embert is, nem csak a direktort, mint a teljesen magánemberi, családi vonatkozású sorokból. A napló titka és varázsa, hogy a közéleti vonatkozások árulnak el legtöbbet a magánemberről, a napló nem a privátéletbe, hanem a feljegyző gondolatvilágába betekintést nyújtó kulcslyuk. Az, ami a naplóról magánéletében lényeges, akkor válik mindenki számára érdekessé, ha általános jellege ezzé teszi, vagy ha szépírói eszközökkel fródott. Faragó nem szépíró, csak szereti a szép szavakat és a szép fogalmazást, s ügyel is erre, hanem a gondjait velünk olvasókkal – potenciális színházbajárókkal – megosztani kívánó szakember. (Ezért kár, hogy néhány helyesírási hiba mellett – a zombori és Szabadkai Népszínház esetében hol mindkét tag nagybetűs, hol csak a második! – két nagy szakhiba – a Woyzeck szimpla vével található, a Caligula cím pedig nem a Camus-műre utal, hanem Székely Jánoséra, melynek pontos címe: Caligula hely-tartója – rontja benyomásunkat.)

Régóta tudjuk, szép és fontos vállalkozás Faragó Árpád nyilvános naplójírása, megérdemelte a kötetbe rendezést, csak egy kicsit színházibb lenne.

GEROLD László

ÉG(ET)Ő ESZTER

Nagy Zoltán Mihály: *A sátán fattya*. – Budapest–Ungvár: Patent Kiadóvállalat, 1991

A kárpátaljai magyar irodalom a „zsengébb”, újabb kori irodalmak egyike. Vannak kezdeményei már a két világháború között is. Kibontakozása mégis 1945-től követhető nyomon. Fokozottan érvényes ez a prózára. A háború előtti szépírók, Tamás Mihály, Sáfrány László és Herpay Ferenc inkább csak úttörők semmint jelentős alkotók. Balla Lászlót tekintik a '45 után jelentkező generáció első regényírójának. Erőssége az ifjúsági regény műfaja. Vele egyidőben írja meg a költőként emlegetett Kovács Vilmos „a kárpát-ukrajnai magyarság regényét” *Holnap is élünk* (1963) címen. Ez az a mű, amely felhívja a figyelmet a kárpátaljai magyarságra és irodalmára. Nemcsak emiatt kell megemlékeznünk Kovács Vilmos művéről, hanem Nagy Zoltán Mihály miatt is, kinek 1991-es prózája (*A sátán fattya*) közeli leszármazottja Kovács kisebbségi regényének.

A szabadvers formába bűjtött próza drámai feszültséget hordozó kiszögelléseivel, esetenkénti lírai elhajlásaival egyfajta köztes műfaj, nem tekinthető klasszikus epikus kompozíciónak. Maga a történet ismerős (korunk kedvelt történelmi témája), s az előtűnk küzdő nőalak sem teljesen idegen, a Németh László-i nőtípusok utódja, örököse is lehetne. Mit sem vonnak le a fenti motívumok a mű értékéből, dinamikus, olvasmányos voltából.

Szilás, 1944. Tizenhárom szilasi vénasszony (köztük a fiatal Tóth Eszter) feketébe öltözve indul az orosz munkatáborhoz viszontlátni az elhurcoltakat. Tél van. Fekete és fehér – a mű alapszínei mutatkoznak meg, mind vizuális, mind értelmi, érzelmi tekintetben. Mintha a számmágia ill. a számszimbolika is működné. Gondoljunk például a tizenhármasszám baljóslatára, a három napra történő elhurcolás tényére, Eszter hármasszám fájalmára: az apa, a báty és a kedves elvesztésére, s arra, hogy maga a regényidő is éppen három évet ölel föl. „Szokatlan volt a sötét viselet, de megbékéltem vele” – indul Eszter Székely Pista látására, mit sem sejtő reménységgel. Az „asszonykórús” komor helyzetváltása is a történeendőket, Eszter meggyalázását intonálja.

Miután az orosz katonák megerőszakolják, kezdetét veszi a tragédia, a lassú lelki deformáció folyamata. „Megszakadt, elpattant valami a lelkemben örökre . . .” – nyög fel hősünk, s mindezt segíti, gyorsítja a környezet reakciója, elítélő magatartása. A hazatért apa elkeseredett tüleget emelik ki a lányt első ízben a kollektív tudat világából, s teljes tárgyilagossággal ismeri föl a dolgok mögött rejlő lényegét. Rádöbben, szeszélyes, gonosz erők önkénye játszadozik az ember életével, minden ember életével, s így a személyes sors reménytelen determináltsággá szélesedik: „vétlenek vagyunk, / valami idegen, förtelmes akarat tört ránk / érzéketlenül, rontó szándékkal befolyásolja az / életünket, s mi csak ezt tehetjük, megverjük egymást, / hogy aztán együtt kibőgjük magunkat . . .” A törvényszerűség felismerése, miszerint a háború, a rossz átkos hatalma uralkodik az egyéni lét felett, nem enyhítheti a fájdalomérzetet. Az öngyilkosság motívuma viszont nem fér a képbe, nem járhat sikerrel az élet eldobásának a kísérlete, hisz a mű alaptétele szerint a hős életre van ítélve. „Az ember túrjön, erre rendeltetett . . .” Ekkor kezd Tóth Eszter a Németh László-i hőstípusok nyomdokain járni. Konok, dacos kitarásra kell berendezkednie. Egyéni tragikumát felerősíti, élesebb fényben emeli ki a falu, a közösség helyzetének a romlása. Íme a történecek Eszter síkján: állapotos marad, megszüli gyermekét, a muszka fattyút, akit még szép magyar neve ellenére, és a nagyszülők támogatása mellett sem képes megszeretni, bátyját megölik, Székely Pista viszont él, és mit sem sejt . . . A falu vonalán: a háborúnak vége, de a foglyok nem térhetnek haza, új országhatárok közt idegen hatalom veti meg a lábát holmi Seres Bálintok és Héj Balázsok „becsületére” alapozva az új világ ígértét . . . Keserves, fakó tavasz kezdődik mindkét síkon. „Kikapott házunkból a mosoly, a kacagás . . .” – jelzi a hősnő az újabb állapotromlást. Létének egyetlen pozitívuma, elérhető „boldogsága” az álom. Többszörösen is az a regény sodrában (lásd a szalmakazalbeli álmot, majd Istvankát is ez menti meg a haláltól), hogy végül önkívületbe, eszméletlenségbe torkollikon.

Eszméletlenül – emelkedik ki a vastag betűkkel szedett cím az egybefolyó fejezetek közül. Hangsúlyos töréspontja ez a regénynek. Fölgyorsulnak az események, mind a külső világ történései, mind a lelki destrukció. Hirtelen váltás, sokszerű állapot tanúi lehetünk: „áttetsző hártýába burkolózott minden / ez a hártýa kirekesztett a világból, le a mélybe, / ismeretlen mélységbe taszított a lélekre nehezedő iszonyatos súly (. .) álmaim nem voltak, az alvásom nem volt nyugodt / magamba zárkóztam, becsukódtam (. .) nem tudtam már sírni, elapasztotta Isten a könnyeimet”. Mintha egy érzéketlen, eltompult ember képe körvonalazódna lassan. Sírni, érzelmekkel birkózni hiábavaló, hisz hősünk ismét a világot mozgató erők kulisszái mögé tekint, örök érvényű titkok tárulnak föl a jó és rossz párharcát illetően: „a hazug, a gonosz / mihelyt lelepleződik, máris új arcot ölt, elámít, gúzsba köt, vérünket kezzi megint, nincs meintség. Heródesek kezében vagyunk (. .) pályánkat tisztességgel megfutni, hitünket vasakarattal megtartani, / akkor, / csak akkor / tehetetlen a gonosz, / megtörheti a testet, megszabhatja minden lépésünket, de a lélek fölött nincs, nem lehet diadala.” Eszter fájdalomba kövülten, „immár örökre feketében” igazodik a felismert igazsághoz, s ennek tudatában vállalja a rászakadt magányt, „rejtélyes erő emel magasba . . . / fajtám, falubelijeim mindennapi fájdalma fölél (. .) külön világban létezem”. A javarészt józan, racionális prózából hátborzongató lírát sajtol ki a kín: „a lélek / remegő gyenge ágára / nagy sötét madár száll, / uralkodik karmosan / a test érző porcikáin”.

Összeszorított foggal élni, ez a következő stáció. Vajon meddig bírja hősünk? Halmozódnak az újabb csapások. Ismét vérvesztés ér a családot, most a másik fiú válik áldozattá. Majd a nagy megrázkódtatás: hazatér Székely Pista. Mintha az örület határához sodorná ez a váratlan öröm Eszterünket, legalábbis a templombeli jelenet erre enged következtetni. De mintha éledezne valami a lélek romjai közt. Hosszú, öngyötrő mono-

lógokkal teli éjszakák következnek. Mohó vágy, a tisztaság és a szeretet vágya gyötri hősnőnket: „ember az embernek megátalkodott ellensége már, visszájára fordítva minden parancsolatod, vágyik, vágyik az én szívem a te bölcsességed jelére, Uram, fordítsd teremtményeidet vissza a felebaráti szeretethez (. . .) ne hagyj, hogy a bűnös földi hatalom a maga képeire formáljon át minket . . .” Érzelmi kirohanása folyamán az elbeszélő mint-ha kicsit elvetné a sulykot, amikor Sztálin személye körül csapkod. Túlzott szenvedélyessége nem illik a különben apolitikus regénybe.

Erdemesebb Esztert nyomon követni, aki „felderengő reggeli fényben” gondol Pista leánykérő ígéretére. „Egy záporos fényvel villódzó nyáreleji napon” megszületik a nagy elszánás a férfi részéről, csak éppen a megvalósítás marad el. „Szeress, ahogy szeretni tudsz, bocsásd meg bennem a mások bűnét . . .” – szolgáltatja ki magát a nő teljes önfeladás-sal. Hiába minden, mert az igen mögött nincs erő, nincs igazi nagy akarás. De nem is lehet, mert hősnőnk sorsa nem ez, a regény nem a boldogság beteljesülésének az irányába építkezik.

A pusztulás, a lassú haldoklás stádiumai következnek, miután Pista a donbászi munkatáborba temeti magát önnön gyöngesége elől szökve. S ettől a ponttól kezdve Eszternek többé semmi köze Németh László acélossá edzett nőalakjaihoz. Nagy Zoltán Mihály hamvadó fekete rózsája nem fog eszménnyé nemesedni, más irányba mutat. Összeroppanása emberközeli, elérhetőbbé avatja, „a megtaposott lélek hallgatni kívánt, mint-ha megfogant volna Székelyné átka, nemcsak a ruha fekete rajtam, egész bensőm gyászba borult . . . nem tűnt már elevennek a kín, a hosszú betegség alatt ehhez is hozzáfásltam, megadóan viseltem nyomorúságomat . . .”

Ismét tél van, s a végkifejlet következik. Eszter tudássá kristályosodott magánya semmivé lett, visszazuhan a falu életébe. A megsemmisülést Székely Pista halála jelenti. Ezel bezárul a kör, hősnők sorsa beteljesedik, „ültem a tornáctalpra, lebukott a fejem a térdemre, csak ültem meg-megnyikkanva, kicsordult, ömlött, patakzott a könnyem, / a ház eresze együtt sírt velem, súlyos cseppekben potyogott a megolvadt hó leve, toccsantklottyant körülöttem, hullott rám is, pont az ereszcsergásban ültem, / elárulva, elárulva, / szétfolyt az agyam, akár a zavaros hólé, a test és a lélek összetöppedve, mint a kásás hórétég, / Fürge kutyánk karikába kuporodva feküdt a küszöbön, álmában olykor nyöszörgött, köröskörül mélységes csönd az éjszakában, aludt a falu, egyszál-egyedül voltam a csillagtalán ég alatt, éppen úgy mint három esztendővel azelőtt azon az éjszakán, a köd-ben vergődve, menekülve, / most belül, magamban éreztem a ködöt, ijesztő, átláthatatlan gomolygást az agyamban, amelyből kicsapott a gondolat . . .” Hiába a jósnőnek a szokványoshoz igazodó jövőképe („begyógyulnak a te lelkednek fájó sebei, megtalálod a vigaszt a gyermekedben”), hiába szólt meg végre Istvánka, a szeretetlenségben növegető gyermek, egyetlen gyógyír marad csak: az örület iszonyata. A sebek valóban begyógyultak, de . . .

Főlölsleges minden további kommentár. Ezek után valóban a könyvet kéne az olvasó kezébe adni, ha lehetne. Mert feketeségében is szeretni való könyv Nagy Zoltán Mihályé.

CSAPÓ Julianna